

XORIJIY TILLARNI O'RGANISHDA PSIXOLINGVISTIK OMILLAR

Mamadjanova Nozimaxon Azimxodjayevna

Nizomiy nomidagi

O'zbekiston milliy pedagogika universiteti dotsenti, PhD

mamadjanovanozimaxon@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada til o'rganishda ta'sir etadigan psixolingvistik omillar bayon etilgan. Til o'rgatishda ushbu omillarni bilish bo'lajak o'qituvchilar uchun muhim bo'lib, ularni hisobga olish ta'lim samaradorligida ijobiy natija beradi.

Kalit so'zlar: Idrok, xotira, fikrlash, kognitiv, tasavvur.

Xorijiy tillarni samarali o'rganish o'qituvchilardan o'quvchilarning intellektual, shaxsiy va rivojlanish xususiyatlarini hisobga olishni talab qiladi. Chet tilni o'qitishni tashkil qilish eng samarali texnikalar, usullar va o'qitish vositalarini aniqlash uchun o'quvchilarning psixologik va yoshga bog'liq xususiyatlarini hisobga olishi kerak.

Kelajakda xorijiy til ko'nikmalarini rivojlantirish talablaridan biri bu asosan **yosh xususiyatlarini** hisobga oladigan mutaxassislarining mavjudligidir. Til qobiliyatlarini o'rganish til jarayonlarining ichki tashkil etilishini tahlil qilishga, til va kommunikativ faoliyatni modellashtirishga qaratilgan. U lingvistik muhit ta'sirida kommunikativ jarayonda fiziologik mexanizmlar tomonidan shakllantiriladi [3; 81-84-b.]. An'anaviy ravishda, til qobiliyatining tuzilishida uchta jihat tan olinadi: til mexanizmi yoki tilni (ona yoki xorijiy) o'zlashtirish qobiliyati; shaxsning til xususiyatlari yoki tilning ishora tizimlarini tashuvchisi ongida tilning aqliy ifodalanishi va uning muloqotda ishlash normalari. Bundan tashqari, til mexanizmlari lingvistik faoliyatni amalga oshirish qobiliyatini lingvistik ifodalarni yaratish va idrok etish o'z ichiga oladi. Til rivojlanishining sezgir davrlari, ayniqsa tilni o'zlashtirishda, til o'rganish uchun maxsus aqliy zaxiralarning mavjudligi bilan tavsiflangan yosh bosqichlaridir. Bularga 2-5, 12-15 va 27-30 yosh oralig'i kiradi [3; 81-84-b.].

Til kompetensiyasini rivojlantirishning yana bir psixologik sharti - bu talabalarning individual psixologik xususiyatlarini hisobga olishdir, ular his-tuyg'ular, idrok, tasavvur, xotira, fikrlash va diqqat kabi kognitiv jarayonlarga asoslangan [6; 146-151-b.]. Vizual va eshitish, kinestetik va statik taassurotlarni sintez qilish qobiliyati chet tilida nutq ko'nikmalarini rivojlantirishga hissa qo'shadi [4; 132-147-b.].

Emotsional va ixtiyoriy sohalar nutqqa alohida ta'sir ko'rsatadi. **Emotsional holatlar** - bu shaxsga ta'sir qiluvchi muayyan omillarni baholash bilan bog'liq holatlar bo'lib, ular o'z ehtiyojlaridan qoniqish yoki norozilikning bevosita tajribasi sifatida ifodalanadi. His-tuyg'ular ob'ektlar va hodisalarga munosabatni ifodalashning asosiy

shakllaridan biri hisoblanadi, chunki ular tashqi voqelikka barqaror munosabatni aks ettiruvchi hissiy tajribalarni ifodalaydi [5; 82-92-b]. Emotsional his-tuyg'ular muloqot paytida uzatiladi va tinglovchi tomonidan qabul qilingan nutq mazmuniga muhim qo'shimcha bo'lib xizmat qiladi. Shunday qilib, tilni o'zlashtirish nafaqat uning og'zaki tarkibiy qismlarida, balki uning og'zaki bo'lmagan elementlarida, masalan, his-tuyg'ular, intonatsiya, ritm, yuz ifodalari, imo-ishoralar va tana harakatlarida ham mahorat talab qiladi.

Idrok, kognitiv jarayon sifatida, sezgi organlarining retseptiv yuzalariga stimullarning bevosita ta'siri natijasida yuzaga keladigan ob'ektlar, vaziyatlar va hodisalarning yaxlit tasviri sifatida namoyon bo'ladi [7].

Psixologlar bu sezgi jarayonini belgilash uchun "idrok" atamasidan foydalanadilar, uning bir turi odamlarni boshqalar tomonidan idrok etishdir - bu ijtimoiy idrok deb ataladi. Ijtimoiy idrok nutq faoliyatida, ayniqsa xorijiy tillarda muhim omil hisoblanadi, chunki insonning ichki xususiyatlari tashqi belgilar, masalan, fikrlar, his-tuyg'ular, istaklar va hissiy tajribalar orqali ifodalanadi. Idrok oldingi tajribalar bilan bog'liq. Idrokning oldingi tajribalarga bog'liqligi "appersepsiya" deb ataladi [5; 82-92-b]. Yangi materialni samarali o'zlashtirishni osonlashtirish uchun o'qituvchi o'quvchining mavjud bilimlari bilan bog'lashi va shu bilan keyingi materialni tushunishini ta'minlashi kerak. Bu xorijiy tillarni o'rganish jarayonida sababiy munosabatlarni yaratadi.

Tasavvur o'quvchilarga ongida aks holda tushunish qiyin bo'lgan tushunchalarni tushunish va eslab qolishga yordam beradigan idrok etiladigan tuzilmalarni yaratishga imkon beradi. Tasavvurini ishga solgan o'quvchilar qahramonlarni, ularning qarorlarini va harakatlarining natijalarini tushunishga yaqinroq bo'lishlari mumkin [8].

Chet tildagi muloqotda muhim bo'lgan markaziy aqliy jarayon **xotiradir**. Chet tilni o'rganish faqat so'zlar, iboralar, jumlar yoki butun matnlarni mexanik takrorlashga tayanmasligi kerak. Buning o'rniga, u lingvistik xususiyatlarni anglash bilan bog'liq bo'lishi kerak. Psixologlar yuqorida aytib o'tilgan aqliy jarayonlarni kognitiv deb tasniflaydilar. Bu jarayonlar diqqatni - ob'ektga diqqatni jamlash darajasi bilan tavsiflangan ongning dinamik jihatini va konsentratsiyani birlashtiradi, bu esa uning ma'lum bir harakat yoki aloqa jarayonini bajarish uchun zarur bo'lgan vaqt ichida to'g'ri aks etishini ta'minlaydi. Ixtiyoriy diqqat til bilan xulq-atvor va muloqotni tashkil qilishning ijtimoiy rivojlangan usullari bilan bog'liq holda bog'liq [2].

Til fikrning tashqi ifodasidir, fikr esa tilning ichki mohiyatini tashkil qiladi. Shuning uchun til ta'limi faqat grammatik va leksik bilimlarni uzatish bilan cheklanib qolmay, balki o'quvchilarning tanqidiy va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi [9].

Diqqat inson nutqida grammatika va leksikondan foydalanishning muhim jihatlarida muhim rol o'ynaydi. Olimlar ushbu operatsiyalarni yetarli sintaktik

tuzilmani tanlash, referentsial nazorat va boshqa grammatik operatsiyalar paytida, soʻz va gap ma'nosini qayta ishlash jarayonida va oʻqish mahoratida faollashtirish usullarini oʻrganamiz. Neyroimaging sintaktik va semantik qayta ishlash uchun alohida tizimlarni taklif qildi va semantik tahlil bilan bogʻliq diqqat tizimlarining anatomiyasi haqida ba'zi tafsilotlarni taqdim etdi. Nutq grammatikasining ikki jihati odatda diqqat mexanizmlariga bogʻliq: 1. Gapda sintaktik rollarni belgilash. 2. Nutqda noaniq havolani tanlash va hal qilish [1].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Andriy Myachykov and Michael I. Posner. Attention in Language P.324 https://www.researchgate.net/publication/283378899_Attention_in_Language
2. Ivashchuk, A. (2023). Analysis of current trends in teaching English in Ukraine. *Revista on Line de Política e Gestão Educacional*, 27(2), article number e023048. doi: 10.22633/rpge.v27iesp.2.18749.
3. Khomchuk, O.P., & Velyka, K.I. (2023). Psychological aspects of language competence development. *Innovative Pedagogy*, 49, 81-84. doi: 10.32782/2663-5208.2023.49.13
4. Malyk, V.M. (2023). Educational space of the university: Formation of the concept. *Scientific and Pedagogical Studies*, 7, 132-147. doi: 10.32405/2663-5739-2023-7-132-147
5. Malyk, V. (2024). Psycholinguistic factors of foreign language acquisition. *Scientia et Societas*, 3(2), 82-92. doi: 10.69587/ss/2.2024.82.
6. Raniuk, O.P. (2021). Psychological and psycholinguistic factors of effective acquisition of Polish as a foreign language by foreign philology students. *Scientific Notes. Series: Pedagogical Sciences*, 196, 146-151. doi: 10.36550/2415-7988-2021-1-196-146-151.
7. Polozenko, O.V., Omelchenko, L.M., & Yashnyk, S.V. (2009). *Fundamentals of general psychology*. Kyiv: National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.
8. <https://www.sparshinternational.co.in/blog/creative-minds-the-importance-of-imagination-in-the-learning-process#:~:text=Imagination%20enables%20students%20to%20create,decisions%20and%20outcome%20of%20actions.>
9. <https://www.ijmrd.in/index.php/imjrd/article/view/3712/4725>